

Oroszi Sándor

EGY MERÉNYLET TISZTÁZATLAN HÁTTERÉTŐL A KONSPIRÁCIÓS ELMÉLETEK KELETKEZÉSÉT MAGYARÁZÓ GAZDASÁGI TÉNYEZŐKIG

Absztrakt

A tanulmány a gazdasági, azon belül is elsősorban a pénzügyi-banki szféra visszásságaira koncentrál. Az egyház azt tanítja, már Jézus is fellépett a pénzváltók és kufárok ellen, kiűzte őket a templomból. Erre utalt Rooseveltnél is beiktatási beszédében: „a pénzváltók elmenekültek a civilizáció templomának magasztos székeiből.” (Roosevelt, 1932) Kisvártatva azonban visszatértek...

A dolgozat az USA monetáris történetének felemás jelenségeire fókuszál. Az amerikai pénzügyi csoportok az Egyesült Államok világhatalmi státuszának kialakulásával párhuzamosan a nemzetközi pénzügyi életben, a globális pénzügyi szervezetekben is domináns szerephez jutottak. Eközben – finoman szólva – nem mindig a fair play követelményei szerint versenyeztek a gazdasági tranzakciók színpadán.

A legtekintélyesebb amerikai elnökök, tekintélyes politikusok nyíltan beszéltek a központi bankok esetében tapasztalt korrupcióról, de Nobel-éremdíjas közgazdák elemzéseinek centrumába is gyakran került a Fed tevékenysége.

A krimiken edződött közvélemény a nem tisztázott háttérű eseményeket igyekezett a maga módján „magyarázni”, szép számmal fogalmazódtak meg konspirációs elméletek. Írásom célja annak vizsgálata, hogy az egyes országok pénzügyi intézményeinek, a nemzetközi pénzügyi szervezeteknek a magatartásában található-e olyan motívumok, olyan mozzanatok, amelyek súrolják a jogszabályok által kijelölt határokat. Másként fogalmazva: szolgáltattak-e okot tevékenységükkel a konspirációs elméletek megfogalmazására?

Kulcsszavak: konspirációs elméletek; Fed létrejötte; nemzetközi pénzügyi intézmények; központi bankok szerepe

Kedves Tünde és Béla! Sok évtizedes szakmai, tudományos, emberi, baráti kapcsolatunk alapján a Ti ünnepeket magaménak is érzem. Megkezdtem az anyaggyűjtést, hogy negyedszázad múlva is együtt tekintsünk hátra a megtett és előre a Rátok váró útra, amelyhez sok energiát, jó egészséget, jó feleséget, jó feleséget és persze jó férjet kívánok!

*A pénz hatalmat szül, a hatalom pedig politikai
Befolyást, amely viszont törvényeket kelt
életre, hogy még több pénzt csináljanak.
Lietaer, B., Arnsperger, C., Goerner, S., Brunnhuber, S.,*

Bevezetés

Szokatlan szerkezetben építettem fel dolgozatomat. Egy befejezetlen „balesettanulmányból” indulok ki, melyben a nyomozás, a merénylet kauzális összefüggéseinek felde-
rítése még három évtized múltán sem zárult le. A lehetséges okok halmazát szándékaim szerint alapos közgazdasági analízissel, valamint neves – többnyire Nobel-díjas - közgaz-
dák véleményét és az Egyesült Államok karizmatikus elnökeinek megnyilvánulásait szin-
tetizálva igyekszem lehatárolni.

A pénzügyi körök szerepének kiépülését, mára meghatározó jelentőségének kialakulá-
sát több mint két évszázados folyamat áttekintése során mutattam ki. Kennedy elnök ha-
lálát követően a harcok elcsendesedtek, a megszilárdult, stabillá vált a pénzügyi tőke
döntő fölénye. Ezt a szakirodalmi tükröződés, a forrásmunkák megjelenésének időpontjai
is kifejezik.

Az információk összegyűjtésénél, rendezésénél többre nem vállalkozom, az olvasóra
kívánom bízni annak megítélését, hogy törekvésem eredménye vajon nem üres halmaz-
e? Remélem, elő tudom segíteni az érdeklődők megalapozott állásfoglalását.

A konspirációs teóriák határmezsgyéjén mozgó, általam áttekintett elemzések szerzői
közül többen is „összeesküvés-elméletet” alkottak, nyíltan utalva a jogilag tisztázatlan
hátterű események általuk valószínűsített megrendelőire, szervezőire, végrehajtóira.
Egyértelmű bizonyítékok hiányában ezeket a véleményeket nem idézem, nem kívánok ki-
mozdulni a széles körben ismert történelmi tények, a jogilag akceptálható bizonyítékok
és a szikár logika védőbástyái által övezett – tudományosnak tekinthető - területről.

Dolgozatomban a lehetséges motívumok közül kizárólag a gazdasági tényezőkre fóku-
szálok, a relevánsnak minősíthető gazdasági indokokat próbálom áttekinteni. Nyilván ez
önkényes leszűkítése a lehetséges okoknak. Arra vállalkozom, hogy a gazdasági történé-
sek, összefüggések elemzésével információt nyújtsak az olvasónak annak eldöntéséhez:
kizárható-e a pénz-motívum.

A közgazdasági gondolatok tudománnyá szerveződésének-integrálódásának időszaká-
tól kezdve tudományunk meghatározó személyiségei szinte kivétel nélkül zárt modelle-
ket, egyenlő potenciálú aktorok közötti totális piaci versenyt vettek alapul, amelyek bizo-
nyos mértékig torzították akár zseniális megsejtéseiket, vitathatatlan eredményeiket,
hozzájárulásukat a közgazdaságtan fejlődéséhez. Sokan viszont tudatosan csak vaktölté-
nyeket puffogtattak, melyek gomolygó füstje gátolta a tényleges viszonyok megismerését.
Írásomban törekedtem azoknak a kiválóságoknak a gondolataira építeni, akik sikeresen
megszabadultak a közgazdaságtudomány örökölt béklyóitól. Bár az ilyen személyiségek
csak a közgazdászok kisebbségét alkotják, mégis - a terjedelmi korlátok miatt - rengeteg
értékes gondolatuk mellőzésére kényszerültem.

Az előző társadalmakból pozíciójukat átmentő tradicionális, valamint a modern formá-
ciók messze nem tökéletes versenyéből kiemelkedő új gazdasági elit, azaz a háttérhatalom
– törekedve az állam, a törvényhozás befolyásolásán keresztül a működési rendszer érde-
keiknek megfelelő alakítására – növeli hatalmát. Különösen a pénzügyi körök aktívak e
területen. Ez az állam foglyul ejtéséhez (state capture) vezethet(ett). Interveniálásuk
gyakran negatív következményeit taktikusan a piac személytelen mechanizmusára igye-

keznek hátrítani, illetve hasonló hangvétellű okfejtéseket, bizonyításokat várnak el a közgazdáktól, jogászoktól, általában a társadalomtudósoktól. A – sajnos konzisztens rendszer – már az adatgyűjtés megszervezésével ellehetetlenítette a valós folyamatokat reálisan érzékelő, a mechanizmust kérlelhetetlen logikával bíráló tudósok, politikusok gondolatainak statisztikai adatokkal történő alátámasztását. A jellegtelen, tömeges információk inputjának betáplálása a tendenciózusan felépített matematikai-statisztikai modellekbe nyilván a középszerűség elsöprő dominanciáját eredményezte. Ezt a képet szeretném árnyalni a több mint két évszázad alatt megfogalmazódott kisebbségi, általam valóban tudományosnak vélt vélemények egységes rendszerbe foglalásával.

A gazdasági elit valós szerepéről – az általa tulajdonolt, befolyásolt, ellenőrzött médiának köszönhetően – csak hírmorzsák jutnak el a társadalom tagjaihoz. Az információk blokkolásának gondosan őrzött bástyája az üzleti titok kategóriája. (A több mint száz éve magánbankok által létrehozott Fed alapítóinak neve, részesedése máig sem került nyilvánosságra.) A visszasságokra mindössze néhány politikus mutatott rá, de a háttérben zajló tevékenységről – a már említett faktorok következtében – ők sem tudtak egyértelmű bizonyítékokat felsorakoztatni. A társadalom találgat, melynek eredményeként szép számban születnek konspirációs elméletek.

A Herrhausen elleni homályos háttérű merénylet

Mielőtt a téma számomra érdekesebb részének elemzésébe kezdenék, egy régi, tragikus, mozgóterület tekintve mind a mai napig tisztázatlan eseményt elevenítek fel. A viszonylag részletes leírást azért tartom szükségesnek, hogy a leporolt információk alapján együtt gondolkodhassunk a tárgykörben felmerülő kérdéseken, és kiindulópontot szolgáltasson a konspirációs elméletek gazdasági motívumainak analíziséhez.

Az esemény felelevenítése során nem a korabeli média szenzációhajhász cikkeire alapozok, hanem a letisztultabb képet adó másfél, illetve három évtizeddel később megjelent elemzésekre (Crawford, 2007; Bild, 2019.11.24.).

Herrhausen tragikus halála

Alfred Herrhausen (1930-1989), a Deutsche Bank vezérigazgatója 1989. november 30-án reggel egy robbantásos merénylet áldozata lett, amikor Bad Homburg-i otthonából a pénzügyzetbe hajtatott. A 7 kg-os robbanótöltetet egy - az út mellé állított - kerékpáron helyezték el. Az akció elkövetői útépítő munkásoknak álcázva magukat, az útburkolat alatt vezették át a kábeleket. Herrhausen, számolva a rá leselkedő veszélyekkel, mindenüvé páncélozott gépjárművel, golyóálló mellényben utazott, előtte és utána testőrei autója haladt. A merénylők az egyetlen lehetséges helyre, a Mercedes ajtaja és az autó oldalfala közé céloztak. A sikeres végrehajtás súlyos lábsérülést okozott Herrhausennek, aki – testőrei késedelmes reagálása miatt is – elvérzett.

Visszatekintő írásának alcímében Crawford felteszi a kérdést: vajon a kelet-német titkos rendőrség segítette-e a német üzletemberek (viszonylag rövid időn belül több gazdasági vezető is életét vesztette) meggyilkolásában? Leszögezi, hogy azok a terroristák, akik megölték Alfred Herrhausent, szakemberek voltak (Crawford, 2007).

A Bildben megjelent cikk a gyilkosság elkövetőjeként a szélsőséges baloldali RAF (Vörös Hadsereg Frakció) terrorszervezetet jelöli meg. Sokat sejtetően hangsúlyozza ugyanakkor az elemzés: az akta 30 évvel a bankvezér halálát követően sem került lezárásra. Még három évtized múltán sem bukkantak az elkövetők nyomára, a felderítés ezért tovább folytatódik - nyilatkozta az ügyészség szóvivője.

A nyomozók a bűncselekmény helyszínén találtak egy papírlapot, amelyen a RAF emb-lémája és pár szó állt. A későbbiekben egy részletesebb levél is a nyomozóhatóság birtokába került.

A Deutsche Bank stratégiája

Alfred Herrhausent a Szövetségi Köztársaság egyik legambiciózusabb, legbefolyásosabb menedzserének tartották, aki 1969 óta dolgozott a Deutsche Banknál, 1988-tól került a bank élére.

Herrhausen az 1980-as évek második felében vált ismertté a szélesebb közvélemény számára, midőn javasolta a szegény országok adósságainak (részbeni) eltörlését. A fejlődő országok adósságválsága ugyanis – vélekedett - veszélyezteti a békét és az emberiség gazdasági jólétét. (Nem nehéz párhuzamot felfedezni Keynes bő fél évszázaddal korábban kifejtett gondolataival. [Keynes, 1920.])

1987-ben a Világbank, majd 1989-ben a Bilderberg-csoport (amelynek tagjai között tevékenykedett) elé vitte a tartozások leírásával kapcsolatos koncepcióját, azonban mindkét fórumon heves ellenállásba ütközött. Javaslatait más pénzügyi körök is elutasították.

Herrhausen továbbra is szívósan küzdött elképzelései megvalósításáért, halála előtt két hónappal ismét előterjesztette elképzeléseit Washingtonban a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap közgyűlésén. Az American Council on Germany december 4-i, New York-i tanácskozására összeállított előadásának írásbeli változatából a New York Times részletet közölt.

A Deutsche Bank dinamikus fejlesztését tekintette Herrhausen másik alapvető feladatának, ennek érdekében előkészítette egy jelentős londoni pénzintézet, a Morgan Grenfell Group felvásárlását. (Az akvizíciót csak halála után bonyolították le.)

Elsősorban a Deutsche Bank befektetési ágazatát kívánta felfuttatni, de terveinek megvalósítása e téren is hivatali utódjára, Hilmar Kopperre maradt (aki szintén merénylet áldozatává vált). Utóbbi irányítása alatt a Deutsche Bank az Egyesült Államokban is jelentős akvizíciót hajtott végre, megvette a Bankers Trust bankot. Kopper figyelmet fordított a Deutsche Bank humán tőkéjének „gyarapítására”, agresszív stratégiával egy csapat (50 fő) befektetési bankárt csábított át a Merrill Lynch-től. (Köztük Edson Mitchell, aki 2000-ben a Deutsche Bank igazgatója lett, majd ugyanabban évben életét vesztette egy repülőgép-szerencsétlenségben.) A Deutsche Bank a fejlesztések következtében a világ legnagyobb pénzintézetévé vált, amely pozícióról azonban az új évezredben hátrébb csúszott.

Miért és miként épültek a merénylet köré konspirációs elméletek?

Herrhausen számolt egy esetleges merénylet lehetőségével. Csekély a valószínűsége azonban, hogy a támadást a Vörös Hadsereg Frakció vagy a Stasi irányából várta, mely szervezetektől felettébb kétségesen juthatott el hozzá információ.

- Nehezen magyarázható, hogy Herrhausen - a szegény országok adósság--felszámolását célzó elképzeléseiért küzdve - miért került volna a szélsőbalos csoportok célkeresztjébe.
- Elgondolkodtató Herrhausen javaslatainak merev elutasítása az angol-amerikai pénzügyi körök, az IMF, a Világbank, illetve a Bilderberg csoport részéről.
- Nem meggyőzőek a Vörös Hadsereg frakciótól „származó”, az akció elkövetését vállaló „beismerő bizonyítékok”.
- Az akció megtervezése, hihetetlen pontossággal (századmásodpercnyi időzítés, pár milliméternyi mozgó célpont stb.) történt megvalósítása olyan magas műszaki tudást, képzettséget, tökéletes eszközöket igényelt, amilyennel jellemzően csak a legfelkészültebb titkosszolgálatok kivételes tudású specialistái rendelkezhettek.
- Az útépitéshez szükséges iratok, engedélyek megszerzése bizonyos együttműködési készséget feltételez a helyi hatóságok részéről.
- A pontos útvonalról, napi programról megszerzett információk forrása feltehetően Herrhausen közvetlen környezetének valamelyik tagja lehetett. Ezt a gyanút erősíti a testőrök késlekedése a segítségnyújtás során.
- Hatalmas optimizmussal rendelkezik az, aki véletlenül tekinti a Deutsche Bank aktuális legfelsőbb vezetőinek különleges halálát. A Herrhausen elleni merényletet követő 10 éven belül két utódja is életét veszítette.

A gazdaság és a közgazdaságtudomány fejlődésének néhány jellemzője az A. Smith fellépését követő időszakban

A továbbiakban a gazdasági feltételek és a közgazdaságtan fejlődésének alakulását kívánom röviden elemezni. Felderítendő, hogy milyen feszültségeket termelt ki a gazdaság, és mennyiben segítette vagy gátolta ezek megismerését a közgazdaságtan tudománya.

Ricardo a 19. század első negyedében olyan összefüggést fogalmazott meg, amelyet a multi- és transznacionális óriáscégek menedzserei ma is előszeretettel hangoztatnak profitmaximáló céljaik elrejtése érdekében. A „közérdeket sohasem szolgálja semmi jobban, mint az osztókének legtermelékenyebb elosztása, másszóval az egyetemesen szabad világkereskedelem.” (Ricardo, 1940, p. 275) Krugman kitér rá, hogy Keynes helytelenítette ezt a gondolatot, amivel Ricardo elősegítette a nagyvállalatok korlátlan működési szabadságának igazolását (Krugman, 2012, p. 247). A tétel azonban ennek ellenére sarkköve az egymásra épülő közgazdasági elméleteknek.

A közgazdaságtan kialakulásának időszakában a mintául szolgáló korabeli tudományok zárt rendszereket építettek ki, amely módszert a közgazdaságtan alapítói átvettek. Megértően, de keményen fogalmaz E. Beinhocker retrospektív elemzésében: „Tudtukon kívül és a legjobb szándék mellett a késői tizenkilencedik századi közgazdászok egy sor olyan gondolatot vettek kölcsön a fizikából, melyek a gazdaságot – alapvetően helytelenül – zárt egyensúlyi rendszernek minősítették.” Gondolatmenetét kiegészítette egy további fontos megjegyzéssel: „Megközelítésük meghatározta napjaink hagyományos gazdaságtanának kereteit. Sajnos e félreminősítés kényszerzubzonyként működött, ami a közgazdászokat rendkívül irreális feltevések megalkotására kényszerítette, és a terület empirikus sikereit is korlátozta”. (Beinhocker, 2006, p. 74) Beinhocker értékelése nyilván nemcsak

a megjelölt korszak gazdaságtanának művelőire érvényes, hanem a tudomány alapjait lefektető gondolkodókra is.

A szabad versenyt közelítő korszak 1840-es évek derekától számított bő három évtized során mind határozottabban a nagyvállalatok által uralt stádiummá fejlődött. Ezt a mélyreható változást jellemzi Balla Antal: „A közfelfogás ... megsejtette, hogy a trösztök nem csak gazdasági, hanem általában hatalmi faktorokká nőnek majd ki magukat. Ezért szavaztatta meg a kongresszus a Sherman-Act-ot, amelyet azonban végrehajtani nem tudtak. Megpróbálták megrendszabályozni a különböző ipari „királyokat”, de azok olyan befolyást gyakorolnak a politikai életre, hogy az államhatalom minden kísérlete meddő maradt. A trösztök tovább nőttek és végre kezükbe került az Egyesült Államokban minden hatalom.” (Balla, 1935, p. 131)

Nem hatottak J. M. Keynes 1926-ban „A szabad verseny vége” címmel tartott előadásának figyelmeztető gondolatai sem. „az individualizmus és a laissez-faire mélyen gyökerezik a késői tizenyolcadik és a korai tizenkilencedik század politikai és morális filozófiájában, mégsem gyakorolhattak volna olyan tartós hatást a közügyek vitelére, ha nem feleltek volna meg a korabeli üzleti világ igényeinek és kívánságainak.” (Keynes, 1931, p. 204) Nevezett körök támogatása, sőt határozott kezdeményezése elengedhetetlen volt a szabad verseny, mint rendszer megteremtéséhez, bevezetéséhez és jogi feltételeinek kialakításához. A törvényhozás – állapította meg Polányi Károly - érdekérvényesítésük eszközévé vált, ennek eredményeként „magát a laissez faire-t is az állam erőszakolta ki.” (Polányi, 2004, p. 184)

A multi- és transznacionális cégek, valamint a pénztőke képviselői igyekeztek elterelni vállalkozásaik valós céljairól, tényleges szerepéről a figyelmet. Olyan kutatásokat támogattak, amelyek „eredményei” megfeleltek érdekeiknek, kizárólag a „megfelelő” szellemben alkotó kutatók karrierjét segítették elő.

Az ilyen feltételrendszerben megjelent könyvek, tankönyvek olyan új közgazdász-generációk képzését „alapozták meg”, olyanok tudását pallérozták, amelyek így szerzett ismeretei szöges ellentétben álltak a gazdasági valósággal. Elgondolkodtató P. A. Samuelson egy interjú során elhangzott kijelentése, miszerint nem érdekli, ki alkotja a törvényeket, ha ő írhatja a közgazdásztan tankönyveit (Wapshott, 2014, p. 227). (Ez a gondolat szinte a későbbiekben tárgyalandó Rotschild idézet parafrázisa.)

Keynes úgy látta, hogy „A Malthus utáni hivatalos közgazdászok ... nem sokat törődtek azzal, hogy hiányzik az összhang elméletük eredményei és a megfigyelt tények között.” (Keynes, 1965, p. 53)

Ezeket a torzult viszonyokat állítja pellengérré P. Krugman is. „Ennél kényesebb téma az, hogy a felső egy százalék – vagy inkább egy ezrelék – érdekei milyen mértékben színezik át az elméleti közgazdászok vitáit.” (Krugman, 2012, p. 123) Hasonló tartalmú megállapítást fogalmazott meg a Nobel-díjas közgazda egy ismert szerzőpáros írásával kapcsolatosan is: „a túlbuzgó elit úgy ölelte a keblére Alesina és Ardagna tanulmányát és a történelem vélt tanulságait, hogy nem ellenőrizte a bizonyítékok érvényességét és mindezt azért, mert ez a tanulmány azt mondta az elit tagjainak, amit ők hallani akartak.” (Krugman, 2012, p. 240)

Ezeket a változásokat megfigyelve vont le konklúzióját Hamvas Béla 1936-ban írt tanulmányában. „az államéletben – írta - a demokrácia és a liberális állam átmegegy a cezarizmusba, ez a hivatalnokállamba, amely teljesen a világtrösztök kezébe kerül ...” (Hamvas, 1983, p. 52) Egy esztendővel később alkotott esszéjében rámutatott egy általánosan érvényesülő tendenciára: „A huszadik század egész demokráciáját az a szofizma jellemzi, hogy az elenyésző kisebbségben levő összeesküvők saját akaratukat miképpen tudják a többség véleményének feltüntetni.” (Hamvas, 1992, pp. 133-134) Meglepő: Hamvas már 1937-ben is összeesküvőkről írt!

A neoliberalizmus, vagy piaci fundamentalizmus „a társadalmi érdekeket a gazdasági érdekek alá rendelte – mondván - a jól működő piaci gazdaságból végül is az egész társadalom profitálni fog.” (Berend, 2010, p. 1212) A szakirodalomban ez a felfogás „leszivárgás-elmélet” (Trickle-down theory) elnevezéssel vált ismertté. (Szatirikusan fejezte ki „egyetértését” Galbraith: a lovak által fogyasztott több zab növeli a verebek életszínvonalát.)

F. Hahn 1968-as előadásában aggódva figyelmeztetett a kutatási eredmények politikai célú felhasználásának veszélyeire: „Az egyensúlyi közgazdaságtan – állította - könnyen változtatható a létező gazdasági megoldások apológiájává s gyakran alkalmazják is ebben a szellemben”. (idézi Balogh, 1994, p. 47) Az alkalmazás vélhetően a gazdasági elit érdekében történik.

Kitörést az uralkodó irányzattá vált Általános Egyensúlyelmélet fennhatósága alól Keynes forradalma jelent(het)ett (volna). Azonban – miként Balogh Tamás rámutat – ezt követői megakadályozták. „Már néhány hónappal a General Theory megjelenése után – írta - sikerült Hicksnek visszamerevítenie a makrogazdaságtant a klasszikus közgazdasági iskolához, hogy azután ez az olvasat szentesüljön a következő harminc esztendő során a 'progresszív' tankönyvekben.” (Balogh, 1994, p. 60) Nyilván a közgazdasági Nobel-emlékdíjjal kitüntetett Hicks mellett még sokan fáradoztak a neoklasszikus szintézisnek nevezett irányzat tételeinek kidolgozásán, összehangolásán, hierarchizálásán. Munkájuk eredménye egy „második dogmarendszer” lett.

A kifinomultabb gazdaságfilozófiai vénával bíró közgazdászok egy része támadta az Általános Egyensúlyelmélet legfontosabb pilléreit. Galbraith a modern gazdaság piaci meghatározottságát vonta kétségbe: „meg kell ingatnom egyikét a legelfogadottabb gazdasági feltevéseknek – hangsúlyozta -, nevezetesen azt, hogy az ember gazdasági tevékenysége felett a piac uralkodik. Valójában olyan gazdasági rendszerben élünk, amely... lényegében tervgazdaságnak minősül.” (Galbraith, 1970, p. 33) Hasonlóan vélekedik D. C. Korten is, aki szerint „a piaci cselekvés az óriási tőkés társaságokban zajló központi tervezés alapján zajlik.” (Korten, 1998, p. 5) Galbraith az észlelt anomáliákat a multi- és transznacionális vállalatok erőfölényével magyarázza: „A modern részvénytársaság azonban nem tartozik többé a piac fennhatósága alá...” (Galbraith, 1970, p. 407) A gazdaság mikroszereplőivel, a fogyasztókkal, a kisvállalkozókkal azonban ennek az ellenkezőjét kell elhítenni, mivel „A gazdaság sikeres működéséhez okvetlenül szükség van a közönség szervezett ámitására.” (Galbraith, 1970, p. 321)

A gazdasági elit „rendelésére” alkotott teóriákról J. E. Stiglitz a következőképpen vélekedik: „Ma jelentősen eltérnek egymástól a társadalmi és a magánhasznok, és amíg ez

fennáll, addig a piaci rendszer nem tud működni. Ami pedig a neoliberais piaci fundamentalizmust illeti, az mindig is speciális érdekcsoportok szolgálatába állított politikai doktrína volt, amelyet nem támasztott alá gazdasági elmélet. Azt is világossá kell tenni, hogy a neoliberalizmust történelmi tapasztalatokkal sem lehet igazolni.” (Stiglitz, 2008) Még borúsabb a Nobel-díjas gondolkodó szűk két évtizeddel ezelőtt felállított hosszú távú prognózisa, melyben már használta a magyar szakirodalomban „hungarikumnak” tekintett maffiakapitalizmus kategóriát: „Az úgynevezett önszabályozó piacgazdaság maffiakapitalizmussá fejlődhet – és maffia típusú politikai rendszerré.” (Stiglitz, 2003, p. 19.)

A kiemelkedő jogtudós és alkotmánybíró, Pokol Béla is hasonlóan látja a kérdést: „A piaci verseny előtti korlátok lebontása révén a nagyvállalatoknak sikerült olyan hatalmi pozíciókat kialakítaniuk, amelyek révén kedvükre fazonírozhatták a – főleg a gazdaságilag gyengébb országokban zajló - gazdasági folyamatokat. Ezt a jelenséget hangsúlyozza F. Lordon: a legjelentősebb nemzetközi szereplők a dereguláció által teremtett „légüres” térben sikeresen hatoltak be a kisebb országok piacaira és az eszközökben nem válogatva befolyásolták a helyi gazdaságpolitikát (Lordon, 2010).

A pénztőke megkülönböztetett szerepe

Európa gazdaságában a keresztes-háborúk időszakától a forgalomban levő aranypénz mennyisége folyamatosan és jelentősen elmaradt a forgalom pénzigényétől. A csereügyletek nagy részénél emiatt nem forgalmi eszközként funkcionált, hanem számolópénzként játszott szerepet (Polányi, 1976, p. 323).

Az aranyhiányos gazdaság idővel kitermelte a pénzhelyettesítőket, amelyek létrehozása, forgalmazása hozzájárult a kereskedelmi bankok tömeges létrejöttéhez, illetve azok hitelezési tevékenységének kialakulásához, felerősödéséhez. A kölcsönökért kibontakozott intenzív verseny a képződő profit egy jelentős részének a bankokhoz történő átszivattyúzását eredményezte.

A pénzügyi szerepe a pénzforgalom bonyolítása, a hitel iránti igény exponenciális növekedése következtében mind meghatározóbbá vált a gazdaságban. A kereskedelmi bankok által teremtett pénzhelyettesítővel kapcsolatos bizalmi hiátusok, kételyek eloszlása érdekében a legjelentősebb bankok különleges jogosítványok megszerzésére törekedtek. A folyamat eredményeként kialakultak a központi bankok. Létrejöttüket a gazdaság fejlődése mellett erősen ösztönözte az államadóságok féktelen növekedése, valamint az azok szakszerű kezelése iránti elvárás. A bankok szempontjából a legjobb adósok nyilván maguk az államok, amelyek egyrészt hatalmas kölcsönöket igényeltek, másrészt, mint szuverén adósok elvileg csak kivételes esetekben – többnyire államcsőd esetén - válhattak fizetéseképtelenné.

A központi banki funkciók kialakulására a legjobb precedenst Anglia monetáris történelmében találjuk. A Bank of England alaptörvényét rögtön az alapítás után kikölcsönözte a kincstárnak, s az állam ennek fejében különleges jogosítványokat biztosított számára. Ezeket időről időre megújítva és kibővítve, lépésről lépésre építette ki a modern jegybanki, illetve központi banki funkciókat. Az állambankári feladatokat ellátó intézmények Európa-szerte ezt a modellt igyekeztek másolni.

A központi bankok a bankjegy-kibocsátási monopólium, az államadósság kezelése, a viszontleszámlázási hitelezés, a tartalékráta-szabályozás, a nyílt piaci műveletek stb. révén értek el hatalmas és kockázatmentesen realizálható profitot. Ezt a lehetőséget sűríti egyetlen mondatba a Rothschild-dinasztia alapítójának, Mayer Amschel Rothschildnak tulajdonított mondás: 'Adjatok kezembe egy ország pénzügyeit, és nem érdekel, hogy kik hozzák a törvényeket a parlamentben!' Még magabiztosabban fogalmazott fia, Nathan Mayer Rothschild, korának legtekintélyesebb angliai bankárja. 'Nem érdekel, hogy melyik bábot rakják Anglia trónjára ... Az irányítja a brit birodalmat, aki az angol tőkeellátást, az angol tőkeellátást pedig én irányítom.' Hasonló meghatározó szerepet tulajdonított M. Friedman is a pénznek, de ő annak jelentőségét romboló hatásain keresztül mutatta be: „A pénz ugyanis olyannyira mindent átfogó gépezet, hogy meghibásodása esetén az összes többi gépezet működésképtelenné válik. A nagy válság ennek legdrámaibb, de nem az egyetlen példája.” (Friedman, 1986/a, p. 233)

A pénzforgalom, a hitelezés határozottan befolyásolja a reálszféra történéseit, a határháson-iskolák megjelenésétől az Általános Egyensúlyelmélet létrejöttéig azonban a pénzt semlegesnek tekintették, sőt ez a felfogás jellemzi még ma is a Chicagói Iskola és a Racionális Várakozások Iskolájának eszmerendszerét. A semlegesség tétele kedvezett a pénztőkéseknek, ezt hangoztatva mintegy felmentést kaptak a negatív gazdasági események kiváltásának vádjá alól.

Feszültségekkel terhes kísérletek az Egyesült Államok központi bankjának létrehozására

Az USA gazdasága a megművelhető földterület, a kiaknázzható ásványkincsek, a jelentős népesség által biztosított belső piac bázisán szédületes növekedési lehetőségekkel bírt a 18. század utolsó negyedében. Ennek a potenciálnak a realizálásához csak a pénztőke hiányzott. A hitelek iránti anticipálható keresletet az európai nagybankok – jelentős részük Rothschild-érdekeltség – igyekeztek kihasználni. Megalapították az Egyesült Államok Első Bankját (First Bank of the United States), amely húsz éves koncesszió alapján működött 1791-től. A nyilvánvaló súlyos visszaélések, a folyamatos korrupció miatt a Kongresszus nem újította meg működési engedélyét. Nathan Mayer Rothschild állítólag levélben figyelmeztette az USA-t (erről kutatható, egyértelmű bizonyítékot nem leltem), hogy emiatt háborúban találhatja magát. Öt hónapon belül Anglia valóban megtámadta az USA-t, amivel kezdetét vette az 1812-es háború. A konfliktusnak számos más oka is lehetett, az időpontok közelsége miatt a háború ugyanakkor a konspirációs elméletek termékeny táptalajának bizonyult.

Négy esztendő múlva a Kongresszus engedélyezte egy újabb magántulajdonú központi bank (Second Bank of the United States) alapítását, amelynek ismét húszéves mandátumot biztosított.

A törvényhozók döntésében feltehetőleg nem játszott szerepet a tekintélyes hányaduk számára nyújtott kedvezményes banki hitel, amellyel a pénzügyintézet valószínűleg csak a társadalom érdekében kifejtett áldozatkész tevékenységüket kívánta elismerni. Andrew Jackson elnök nem egészen így vélekedett, mert megvétózta a döntést. Csak a tényszerűség kedvéért: 1835-ben merényletet kíséreltek meg az elnök ellen. Nem sokkal egy szinte

példa nélküli manőver végrehajtását követően, ugyanis kifizette az Egyesült Államok teljes adósságát.

Nyomára akadtam a kérdéskör egy magyar vonatkozásának is. Kossuth Lajos (Pest megyei követ) a pozsonyi országgyűlésen 1848. március 3-i beszédében az Osztrák-Magyar Központi Bank – eredetileg szintén Rothschild érdekeltség - elképzeléseivel kapcsolatban a következőket mondta: "Nem fejtegetem azon tévesztett politikát, miszerint ezen banknak újnemű papirospénz kibocsátására intézett intéstitúciója már eredetében oly lépés volt, mely roppant financiaális áldozatokkal vásárolná azt meg, mit a kormány ezen áldozatok nélkül biztosabb sikerrel eszközölhetett volna. Már eredetében annak magvát viseli, hogy a birodalmi közállomány nemcsak adósságaiból kibonyolódni nem fog - hanem újabb meg újabb terhek áldozatába fog bonyolódni." (idézi Drábik, 2003) Mintegy fél évvel későbbi beszédében Kossuth – már pénzügyminiszterként - még egy magyar illetőségű, de magántulajdonban lévő független központi banknak sem kívánt lehetőséget biztosítani az ország pénzügyeinek szabályozására.

A bankok - állítólag - szándékoltan hektikusan alakították a kamatlábat, amely negatívan hatott a vállalatok üzleti eredményére, fizetéképtelenné tette a lakosság eladósodott csoportjait. Európai anyabankjaik hitelekkel támogatták III. Napóleon mexikói manővereit, Anglia csapatokat küldött Kanada határára, az angol flotta beavatkozásra készen horgonyzott Amerika partjai közelében. Céljuk polgárháború kirobbantása és annak révén az ország két - a világgazdaság színterén sokkal kevésbé versenyképes - részre szakítása. Lincoln a harcok finanszírozásához az amerikai bankok által felajánlott méregdrága hiteleket nem fogadta el, maga nyomtatott pénzt. A háború az északiak győzelmével végződött, Lincoln azonban merénylet áldozata lett.

James Garfield, az USA 20. elnöke 1881-es beiktatási beszédében a Rotschildokhoz hasonlóan vélekedett a pénzkibocsátás, a pénzmennyiség meghatározásának tovagyrúró hatásáról, de ő a pénzhatások elszenvetői szempontjából nézte azt. Úgy vélte, aki az ország pénzmennyiségét irányítja, az az ipart és a kereskedelmet is kézben tartja. Ha valaki megérti, hogy néhány ember döntésétől függ a gazdaság működése, annak - vélte - felesleges magyarázni, honnan ered az infláció- és a válság. Négy hónappal beiktatása után halálos lövéseket kapott, életét veszítette.

Az Egyesült Államokban a jegybanki funkciókat ellátó, mindmáig működő bank, a Federal Reserve System (Fed) alapítása 1913-ban valósult meg, azonban ez az aktus sem eredményezett megnyugvást. Woodrow Wilson, az 1913-AS Fed-törvény aláírója úgy látta, hogy egy nagy ipari nemzetet annak hitelrendszere kormányoz (Wilson, 1913).

Már a törvényjavaslat vitája során figyelmeztette Charles Lindbergh a kongresszust a szabályozás biztosította pozícióval való visszaélés lehetőségére. Az elnök - állította - egy „láthatatlan kormány” működését is szentesíti aláírásával, amely a leszámítolási kamatláb módosításával felpezsdülést vagy lanyhulást válthat ki az értékpapírpiacra (Lowenstein, 2013).

Emlékezetes L. T. McFadden 1932. június 10-én tartott, már-már az obstrukció határait súroló, az elmúlt két évtized eseményeit áttekintő beszéde. „Amikor a Federal Reserve törvényt elfogadták, az Egyesült Államok polgárai nem vették észre, hogy egy szuperállam

jött létre, amelyet a nemzetközi bankárok és nemzetközi iparosok együttműködve irányítanak, a világ leigázására irányuló céljaik megvalósítása érdekében. A nemzetközi bankárok – folytatta - diktatúrát hoztak létre itt, mert olyan diktátort akartak, aki megvédi őket.” A három évvel korábban kitört válsággal kapcsolatban a következőket állította: „1929 októberében a New York-i értéktőzsdén és más tőzsdéken az árak csökkenését okozták a pénzkamatok, valamint a forgalomban lévő amerikai pénz és valuta jogellenes manipulálásával.” Végző konklúzióként kijelentette a Fedről: ”ebben az országban van az egyik legkorruptabb intézmény, amit a világ valaha is ismert.” (McFadden, 1932)

Az Egyesült Államok történelme során kiélezett harc folyt a pénzkibocsátás jogának megszerzéséért, amely 1764-től a Fed alapításáig nyolcszor került a kormánytól a központi bankhoz, illetve a banktól a kormányhoz.

Kennedy elnök nem sokkal halála előtt tartott beszédében egy komplex rendszer jellemzőit vázolta fel. „Amivel világszerte szemben állunk, az egy monolitikus és könyörtelen összeesküvés, mely egyre növekvő befolyását elsősorban rejtett eszközökkel éri el. Egy rendszer ez, mely óriási mértékű emberi és anyagi erőforrásokat szívott magába, hogy felépíthessen belőle egy rendkívül hatékony gépezetet, mely összehangol katonai, diplomáciai, hírszerzési, gazdasági, tudományos és politikai műveleteket. Ténykedései nem nyilvánosak, hanem álcázottak. Hibáit nem jelentik, hanem mélyen eltemetik. Ellenzőit nem elismerik, hanem elhallgattatják.” (Kennedy, 1961)

Kennedy 1963. június 4-i elnöki rendeletében megszüntette a Fed pénzkibocsátási monopóliumát. Röviddel ezt követően egy – a Warren-bizottság jelentése szerint magányos - merénylet kioltotta az életét. Nyilván a két esemény között nincs (bizonyított) kapcsolat. Nem igazán meglepő adalék, hogy a merénylet napján Dallasba repülő Johnson alelnök már a gépen visszavonta ezt a rendeletet.

A Kennedy-gyilkosság kivizsgálására kiküldött Warren-bizottság jelentését nem titkolt kétkedéssel fogadták. Ezzel kapcsolatban állította nagysikerű könyvében (Conspiracy Theory in Amerika, 2013) L. Dehaven-Smith, hogy az összeesküvés-elmélet kifejezés megjelenése a CIA propagandakampányához fűződik, amely ezzel a megbélyegzéssel a bizottság jelentését kétkedéssel fogadók érveit kívánta hitelteleníteni (Dehaven& Smith, 2013).

Az alfejezet vége felé érdemes néhány érdekes statisztikai adatra fókuszálnunk. Az 1832-es esztendő követő nem egészen másfél évszázad során az Egyesült Államok négy elnöke vesztette életét merényletben (Lincoln, Garfield, McKinley és Kennedy), egy ötödik ellen (Jackson) pedig sikertelen akciót hajtottak végre. Közülük McKinley politikájának centrumában a külgazdasági kapcsolatok, illetve ezek függvényében a vámkérdések álltak, nem bukkantam nyomára annak, hogy a pénzkibocsátásra, hitelezésre különösebb súlyt fektetett volna. A másik négy elnök viszont nyilatkozatai, beszédei, rendeletei tanúsága szerint elkeseredett harcot folytatott a banktőkéssekkel, elsősorban a pénzkibocsátás jogának kérdésében. Egy érdekes adalék: a Watergate-ügy kirobbanása miatt lemondásra kényszerült Nixon elnök távozását a termelőszektorok óriásai, még inkább a kisvállalkozók feltehetően sajnálták, mert az elnök vállalkozásaikat támogatta a banktőke rovására.

A központi bankok – illetve a központi banki jogosítványokat megszerezni kívánó pénzügyintézetek – vezetői minden befolyásukat, nem egyszer külső kapcsolataikat, pénzü-

ket latba vetve törekedtek a pénzkibocsátás monopóliumának megszerzésére. Kedvezményes hitelekkel is igyekeztek ápolni a törvényhozókhöz fűződő kapcsolataikat. Két elnök is megvétózta a Kongresszus által elfogadott banki törvény aláírását. Mindegyikük kormányzati hatáskörbe vonta a „nemzeti” valuta kibocsátását. Nyilván ezekből a jelenségek-ből hiba lenne szélsőséges következtetéseket levonni, annyi azonban valószínűsíthető, hogy a Herrhausen elleni merénylettel kapcsolatban definiált ok-halmaz nem üres.

Friedman véleménye a Fed szerepéről

Elemzésemben szilárd alapot jelentettek Friedman mélyenszántó vizsgálatokon alapuló konklúziói. Szinte úgy tűnik, mintha a világhírű tudóst erősen inspirálták volna C. Lindbergh és L. T. McFadden Kongresszus előtt elmondott érvei, mintha a honatyák által felvetett problémákra szívós kutatómunkával kereste volna a választ kolléganője, Anna Schwartz társaságában. Különösen az USA 1867-1960 közötti monetáris történelmét tanulmányozták kiemelkedő elmélyültséggel, alaposággal.

Közösen jegyzett munkájukban leszögezték, hogy a „Federal Reserve Act ... olyan bankot is létrehozott, amelynek joga volt önkényesen megváltoztatni, sőt akár az ellenkezőjére fordítani a nemzetközi fizetések és a belföldi pénzállomány közötti viszonyt.” (Friedman, 1986/b, p. 81) Lényegében ezt a véleményüket megfogalmazták más hangsúlyozással is: „... a FED felállítása egy szűk csoport számára olyan hatalmat biztosított – amivel időről időre éltek is -, hogy önkényes folyamatok segítségével jelentős és felismerhető módon megváltoztassák az események menetét...” (Friedman, 1986, p. 85)

A társszerzők megállapították: „Valamennyi komoly visszaesést a pénzállomány érezhető csökkenése kísérte, a legkomolyabb pénzállomány-csökkenés éppen 1929-1933 között volt megfigyelhető.” (Friedman, 1986, p. 74) Megjelölik a világválság okát is: „Az 1929-1933 közötti nagy összeomlás nem az azt megelőző események elkerülhetetlen következménye volt, hanem az akkor követett gazdaságpolitikáé.” (Friedman, 1986, p. 97) Tudatosnak tekintik a bank válságot előidéző lépéseit. „Három alkalommal tett a FED – írják - nagy jelentőségű szándékos politikai lépést... a FED rendkívül erős restriktív intézkedéseket hajtott végre...Mindhárom akciót a pénzállomány hirtelen visszaesése követte... A fenti monetáris akciókkal kapcsolatos gazdasági változások úgyszintén világosak és jól kivehetőek...Tizenkét hónapos periódust tekintve ez a visszaesés 1920-ban 30%-os, 1931-ben 24%-os, 1937-ben pedig 34%-os.” (Friedman, 1986, pp. 86-87) Meggyőződésem, hogy ezek a kutatások, illetve a Fed „pénzszabályozásának” Lindbergh és McFadden által feltárt káros, ciklikus mozgásokat kiváltó hatásai vezettek a Friedman-törvény megfogalmazásához.

Szokatlan őszinteség és tisztelet jellemzi Bernanke-nak, a Fed elnökének szavait, melyek a Friedman 90. születésnapja alkalmából rendezett konferencián hangzottak el: „Ami a nagy gazdasági világválságot illeti, Önnek igaza volt. Mi voltunk a hibásak. Nagyon sajnáljuk, de hála Önnek, még egyszer nem követjük el ezt a hibát.” (idézi Wapshott. 2014, p. 265)

A törvényhozás és a pénzüligarchia viszonya az USA modern történetében

Kennedy pénzkibocsátásra vonatkozó rendeletének Johnson által történt visszavonását követően szabályozott mederben, viszonylag nyugodtan, komolyabb konfliktusok nélkül mentek végbe a gazdasági kérdések körüli tárgyalások, viták az Egyesült Államokban. A legfontosabb problémákat a demokrácia szabályai szerint vitatták meg, a demokrácia különböző fórumain, majd a törvényhozás két háza a demokratikus jogosítványok tiszteltben tartása mellett hozta meg döntéseit. E kissé szatirikus helyzetelemzés kitűnő illusztrációja a Glass-Steagall törvény „életciklusa”. Ez 1933-ban – még a világgazdasági válság sokkoló hatása alatt, annak ismétlődését elkerülendő - különválasztotta a szokványos kereskedelmi banki tevékenységet a befektetési bankok többnyire kockázatosabb funkcionálásától. A törvény előírásai azonban idővel kezdtek nyúggyé válni a pénzintézetek számára, mivel beszűkítették profitszerzési lehetőségeiket. A szabályozás a felerősödő lobbitevékenység következtében elkezdett erodálódni. Ezen az úton az első lazítás Carter hivatali éve alatt következett be, a következő látványos állomás a Reagan adminisztráció idejében, 1982-ben elfogadott Garn-St Germain törvény, véglegesen Clinton az 1999-ben meghozott Gramm-Leach-Bliley törvénnyel helyezte hatályon kívül. Ebben kezdeményező és aktív szerepet vállalt Rubin pénzügyminiszter (előzőleg a Goldman Sachs igazgatója) és Greenspan Fed-elnök (korábban a Morgan bankháznál tevékenykedett). (Részletesebben lásd Krugman, 2012, p. 83)

A legfontosabb korlát ledőlését követően a banki tevékenység rohamosan bővült, egészen 2007. március 13-ig, a New Century Financial pénzintézet csődjéig. Ezt követően kirobbant a pénzügyi válság, amely 2008-ban a Lehman Brothers megingását követően eszkalálódott, idővel a gazdaság és a társadalom további három dimenziójára is áterjedt. A „túl nagy, hogy veszni hagyjuk” jelszava mellett a kormányzat megmentette őket, a pénzügyi termékek megemelt áraiból pedig lejárat előtt visszafizették az átutalt milliárdokat. A meghatározó pénzügyi körök már középtávon is pozitív szaldóval kerültek ki az ingadozásokból. Kedvező üzletmenet esetén ők nyertek, krízis idején az adófizetők veszítettek.

A pénzügyi-gazdasági csoportok az elnök-, a kongresszusi- és a szenátusi választások diszkrét háttérszereplői. Odafigyeltek a jelöltek kiválasztására, indirekt módon finanszírozták a kampányaikat. Természetesen ügyeltek arra, hogy a választási scénáriók izgalmasak legyenek, a választók pozitívan éljék meg a „késhegyig menő küzdelmeket.” A „tetszésüket megnyert nyertesekkel” korrekt módon együtt tudtak működni. Kitűnően példázza ezt Ronald Reagan elnöki funkcionálása, aki „a korporatokrácia hű támogatójaként építette a globális birodalmat. Jól szolgált azokat, akik látszólag őt szolgálták, de akik valójában a kormányt irányították – mint például George H. W. Bush alelnök, George Schultz külügyminiszter, Caspar Weinberger védelmi miniszter, Richard Cheney, Richard Helms és Robert Mc Namara. Azt hirdette, amit ezek az emberek akartak.” (Perkins, 2006, p. 169)

A pénzügyi-gazdasági elit és az elnökök közötti „összhang” azután megmutatkozott az USA nemzetközi fellépéseiben, szerepvállalásaiban is, de ennek áttekintése már a következő alfejezet tárgyát képezi.

Az összefonódott pénztőke világgazdasági és világpolitikai szerepe

A Fed – bár jogilag egy országhoz kötődik, de - jelentősége messze túlmutat az USA határain, meghatározó geopolitikai kisugárzással bír. Ez indokolható kialakulásának történelmi gyökereivel, mivel alapításában több európai nagybank is részt vett. Nemcsak az együttműködés több mint két évszázados gyakorlata, hanem az alapítók társtulajdonosi mivolta, a tulajdonosok családjai között létrejött szövevényes személyi kapcsolatok is katalizálják a Fed hatását.

A Fed nemzetközi szerepét fokozza az általa kibocsátott valutának a világkereskedelemben és a nemzetközi pénzügyi tranzakciókban betöltött funkciója. A hitelek, kölcsönök nagy része dollárban denominált, a tőkemozgások többnyire ebben a pénznemben valósulnak meg. Mindehhez szilárd háttérrel teremt az USA világhatalmi-jellege, az Egyesült Államok kormányának nemzetközi intézményekben felvállalt – többnyire domináns - szerepe. Lényegében a Fed - szimbiózisban a nemzetközi pénzügyi intézményekkel-, irányítja a világ pénzügyi, gazdasági és politikai folyamatait. (Nem hagyható azonban figyelmen kívül az emellett létező alternatív finanszírozási rendszerek közül a jelentősebb súlyt képviselő iszlám bankrendszer (Varga, 2012; Balázs & Varga, 2019), továbbá a viharos gyorsasággal terjedő kriptovaluták szerepe (Varga & Gáspár, 2020). Jellemző adalék az USA hatalmára vonatkozólag a 2014-ben elfogadott Foreign Account Tax Compliance Act (FATCA) törvénye. Ez az amerikai adóhivatalnak területen kívüli jogot biztosít arra, hogy a külföldi bankokat „együttműködésre” kényszerítse. Az egész világon minden információt át kell adniuk az adóhivatalnak az amerikai állampolgárok számláiról és tulajdonairól, egyébként akár a működési jogukat is felfüggeszthetik az Egyesült Államok határain belül.

Az USA kezdeményezésére, elvi irányításával és gyakorlati instrukciói alapján hozták létre 1944-ben a Bretton Woods-i rendszert, amely minimális korrekciókkal egy negyedszázados intervallumban működött. Legfontosabb intézményei közül a több mint 180 tagország számára hiteleket nyújtó, azok felhasználását akkurátusan „ellenőrző” Nemzetközi Valutaalap (International Monetary Fund; IMF), valamint a Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (International Bank for Reconstruction and Development; IBRD), népszerű néven: Világbank (World Bank) ma is komoly, gyakran – több ország vezető politikusai szerint - nyomasztó szerepet tölt be a világgazdaságban. A két intézmény szoros együttműködésére jellemző, hogy az 1980-as évtized közepétől a Világbank támogatásainak elnyeréséhez az IMF hozzájárulása is szükséges (Stiglitz, 2003, pp. 32-33).

A közgazdasági megítéléshez hasonló megállapításokat találunk a jogtudományban is. Pokol Béla akadémiai doktor és alkotmánybíró véleménye szerint a multi- és transznacionális cégek „az 1980-90-es években elérték, hogy néhány nagy nemzetközi szervezet: a Világbank, a Valutaalap és a Világkereskedelmi Szervezet (WTO) olyan szabályozókat alakítsanak ki, melyek a globális pénzligarchia működési feltételeit tükrözik, és az ezekkel szembe forduló államok formális szankciók kiszabása alá kerülnek.” (Pokol, 2004)

Hasonló álláspont körvonalazódik a Dean Bakerrel, a Guardianban heti rendszerességgel publikáló gazdasági elemzővel készített interjúban is. Kérdésekre válaszolva a tekintélyes közgazdász kifejtette: „annak a rendszernek, amely a Wall Streeten kifejlődött, semmi köze a pénzügyi rendszer normális működtetéséhez. Ez csupán magas kockázatú szerencsejáték, és nem szolgálja a gazdaság érdekeit.” Megállapította, hogy az IMF „a

nyolcvanas-kilencvenes évekre már többnyire a hitelezők kartelljének szerepét játszotta” (Csepel.info, 2010.07.25.)

A Világbank működésének megítéléséhez kitűnő támpontot adnak J. Perkins sorai: „ez nem a világ bankja. Ez az Egyesült Államok bankja. Az USA elnöke nevezi ki a vezetőjét és ellenőrzi fontosabb döntéseit.” (Perkins, 2006, p. 243)

Ezekben a nemzetközi pénzügyi szervezetekben megvalósul az USA dominanciája az alapszerződésekben foglaltak, az alaptőkéhez való hozzájárulások, valamint a jól konstruált szavazógépek működtetése alapján. Az IMF például nem hozhat lényeges kérdésekben az amerikai érdekeket sértő döntést, ugyanis azokhoz 85 százalékos többség lenne szükséges, amelynek kialakulása az USA napjainkra 16,7 százalékra csökkent szavazati kvótája mellett is lehetetlen.

Gyakran olvasható – talán a pénzügyi körök által kitűnően szervezett „előadás” egyes jeleneit homályba burkoló mesterséges köd egyik elemeként -, hogy Bretton Woodsban Keynes elképzeléseit valósították meg. Ezt maga a világhírű közgazda, aki valóban részt vett a tárgyalásokon és az aláírási ceremónián, nem egészen így értékelte: „Azért mentem Savannah-ba, hogy találkozzak a világgal; de csak egy zsarnokot láttam.” (idézi Andor, 2003, p.15)

Diszkréten, a másik kettőhöz képest háttérben maradván működik a nemzetközi pénzügyi rendszer több szakértő szerint legfontosabb és legrégebbi intézménye, a Nemzetközi Fizetések Bankja (Bank for International Settlements; BIS). Eredetileg a német jóvátételi kötelezettségek pénzügyi lebonyolítására hozták létre 1930-ban, részvénytársasági formában. Az átfogó csoportot alkotó mintegy 60 központi bank szavazati ereje arányos az adott ország birtokában lévő BIS részvények számával. Ma ez a világ GDP-jének háromnegyedét előállító országok jegybankjai közötti információ-csere és együttműködés stratégiai jelentőségű fóruma, melynek legfontosabb szerve a Globális Gazdasági Gyűlés (Global Economy Meeting; GEM).

Semmiképpen sem hagyható figyelmen kívül York Quigley Carrol álláspontja, melyet *Tragedy and Hope* című könyvében fejtett ki. (A Georgetown University és a Harvard neves történészprofesszorának egyik fő kutatási területe a titkos társaságok működésének felderítése. Elemzéseit a Külkapcsolatok Tanácsának archivált dokumentumai alapján végezte.) Álláspontja (sejtése?) szerint a BIS mindinkább a globális pénzügyi rendszer centrumává válik, amely a GEM összejövetelei során kialakított titkos megállapodások alapján irányítja a globális pénzügyi rendszert (Quigley, 1965).

D. C. Korten konstataciója, hogy „A világ legnagyobb hatalommal rendelkező intézménye a globális pénzügyi rendszer.” Majd hozzáfűzte: nagyhatalmú képviselői „Teljes nemtörődomséggel teremtik meg, illetve kergetik összeomlásba a nemzetgazdaságokat, adják-veszik a vállalatokat, alkalmazzák és rúgják ki a vállalatvezetőket - mivel, a saját érdekeik szolgálatában -, túszként tartják markukban a legbefolyásosabb politikusokat és vállalatvezetőket.” (Korten, 1998, p. 6) Hasonló konklúzióhoz vezettek J. E. Stiglitz kritikus szemlélettel végzett elemzése is, amelyek alapján megállapította: „...a globalizáció időszakában a nemzeti elitek hagyományos diktatúráját a nemzetközi pénzügyi világ új diktatúrája váltja föl.” (Stiglitz, 2002, p. 247) Indoklása szerint „olyan „helyzet alakult ki, amelyet úgy

is nevezhetünk, hogy a világ kormányzása világkormány nélkül, amelyben néhány intézmény (a Világbank, az IMF, a WTO) és néhány szereplő, bizonyos kereskedelmi és pénzügyi érdekcsoportokhoz szorosan kapcsolódó kereskedelmi és pénzügyminiszter uralja a mezőnyt, miközben az érintettek jelentős része nem jut szóhoz.” (Stiglitz, 2003, p. 39)

A nemzetközi pénzügyi szervezetek és a Fed koordinált fellépése tükröződik a kezdetben deklaráltan a dél-amerikai országok fizetési gondjain enyhíteni szándékozó hitelezés elveiben és attól lényegesen eltérő gyakorlatában. Ennek princípiumait az Egyesült Államok fővárosában J. Williamson irányításával dolgozták ki a szervezetek szakértői. Williamson úgy vélte, hogy jó politika lenne segíteni az adós országokat adósságterhük leküzdésében (Williamson, 2004). A hitelnyújtási gyakorlat azonban csak tetézte a segítséget igénylő országok problémáit, bekövetkezett „Dél-Amerika elveszett évtizede”. Ez váltotta ki Stiglitz ellenérzését, aki több művében is elítélte a washingtoni konszenzus szegényeket kizsákmányoló piaci fundamentalista elveit. (Stiglitz, 2008a; Stiglitz, 2008b) A konszenzust ért folyamatos kritikák hatására az ezredfordulót követően a pénzügyi szervezetek változtattak hitelezési tevékenységük módszerein, kritériumain. Dani Rodrik költői kérdése már azt firtatja, hogy mi fog ezek helyébe lépni? (Rodrik, 2006)

Törésvonalak a nemzetközi pénztőkén belül

A gazdasági erőviszonyok folyamatos átrendeződése természetesen kisebb feszültségeket eredményezett a pénzügyi intézmények között, de ezek mellett kialakult a globális pénzügyi rendszerben egy szinte áthidalhatatlan szakadék is. Ez az éles érdekelletét az angol-amerikai és a német-francia – a szakirodalomban használatos elnevezéssel: a rajnai-bankárcsoportok és a hozzájuk kapcsolódó nagyvállalatok között fejlődött ki. (Ezzel zárul is a tanulmányban tett, elég nagy sugarú kör: visszajutottunk Herrhausen és a Deutsche Bank stratégiai elképzeléseikhez.)

Az érdekek konfrontációját a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatokból kiszabaduló gazdaságok integrálásában betöltendő vezető szerep megszerzése váltotta ki. A két csoport szembenállását kitűnően érzékelteti - Kees van der Pijl kutatásaira alapozva - Pokol Béla: „1987-89 között a Deutsche Bank és a körülötte csoportosuló vezetéseivel egy egyre éledező küzdelem bontakozott ki az amerikaiaktól független maradt német tőke és az amerikai-angol tőke között abban a tekintetben, hogy mely tőkés csoportok elképzelésének megfelelően menjen végbe a felbomló blokk országainak átvétele és termelésüknek, piacaiknak, forrásaiknak megszervezése. Több Bilderberg-konferencián és más globális szerveződések tanácskozása során éles támadásokat intéztek a német tervek ellen az amerikaiak és az angolok, és végül több merénylet és hatalmi machináció során - amelyekben Alfred Herrhausen, a Deutsche Bank elnöke gyilkosság áldozata is lett - elbukott ez a terv, és amerikai-angol tőkés csoportok tervei szerint folyt le a volt szovjet blokk országainak csatlakoztatása a transzatlanti uralmi rendhez.” (Pokol, 2004) Egy másik tanulmányában további magyarázattal egészíti ki elemzését: „a globális amerikai banktőke erői amúgy is jobb helyzetben voltak e térségben a korábbi szellemi behatolásuk révén.” (Pokol, 2014, p. 108) Ebből következően – összegezi a történeteket - „az utóbbi évek fejleményei a J. P. Morgan-bankház szinte teljes egyeduralmát hozták létre a globális tőkés csoportok frontján...” (Pokol, 2004)

Összegzés

A szakirodalom – elsősorban Friedman – elemzései, a másodlagos forrásokból megismert tények, valamint tekintélyes politikusok állásfoglalásai alapján olyan kép rajzolódik ki, hogy a pénzügyi körök reprezentánsai nem tanúsítottak mindig törvénykövető magatartást. Tevékenységük árnyoldalainak leplezésében segítségükre állt a média, még a legtekintélyesebb orgánusok is „megértő” hangnemben tudósítottak tevékenységükről, segédkeztek a számukra szimpatikus (megvásárolható?!) politikusok választási kampányaiban, a jogosítványukat csorbítani kívánó személyiségek elleni karaktergyilkosságokban. A bankok kedvező feltételekkel nyújtottak hiteleket – többnyire nem eredménytelenül – az érdekeiket érintő ügyekben szavazó honatyáknak. A korrupció más, direktebb formáit is gyakran alkalmazták.

Még az utóbbi évtizedekben is tapasztalhattuk néhány erősen törvénysértő „együttműködést”, kartellezést (gondoljunk csak a LIBOR, EURIBOR botrányokra). Amerikai képviselők állásfoglalásai, Friedman és Anna Schwartz elemzései, Bernanke beismerése alapján valószínűleg a Fed szerepet játszott 1929-ben a New Yorki tőzsdén a „fekete csütörtök” bekövetkezésében, a válság kitörésében és eszkalálódásában. Ekkor is, de sok más esetben is a tulajdonukat, egzisztenciájukat elvesztett emberek ezrei követtek el öngyilkosságot. Mindezeket átgondolva nem zárható ki a pénzügyi körök és (fogságukba esett állami szervezetek) érintettsége, esetleg közreműködése néhány - konspirációs elmélet megfogalmazására okot adó - esemény bekövetkezésében.

Nyilván e témakörben adatok nem állnak rendelkezésre. Ha ilyenek léteznének, nem konspirációs elméletek keletkeznének, hanem egyértelműen felderített bűnügyekről olvashatnánk tudósításokat, illetve a törvényi előírásokat betartó, a média-érdeklődését fel sem keltő hétköznapi események mennének végbe.

Irodalomjegyzék

- Andor, L. (2003). Keynes-ről, háború idején. *Fordulat. A Társadalomelméleti Kollégium Szakmai Folyóirata Konferencia Különszám.* 6-15.
- Balla, A. (1935). *A legújabb kor gazdaságtörténete.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Balogh, T. (1994). *Mit ér a hagyományos közgazdaságtan?* Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó.
- Balázs, J. & Varga J. (2019). Az iszlám gazdaságfilozófiája. In Kocziszky, Gy. (szerk.), *Etikus közgazdaságtan* (pp. 344–365). Magyar Nemzeti Bank.
- Beinhocker, E. D. (2006). *The Origin of Wealth: Evolution, Complexity and the Radical Remaking of Economics.* Harvard Business Review Press.
- Berend T., I. (2010). Két válság között: Európa átalakulása 1973–2010. *Magyar Tudomány*, 2010(10), 1208-1214. www.matud.iif.hu/2010/10/06.htm 10. (Letöltés dátuma: 2021.03. 14.)
- Bild (2019. november 24.) 30 Jahre nach Tod von Bank-boss: Die Akte Herrhausen ist noch nicht geschlossen. Stasi und RAF waren und sind im Visier der Ermittler. <https://www.bild.de/regional/frankfurt/frankfurt-aktuell/30-jahre-nach-bombentod-akte-herrhausen-noch-nicht-geschlossen-66236978.bild.html>. (Letöltés dátuma: 2021. 02. 24.)
- Crawford, D. (2007. szeptember 15.). The Murder of a CEO. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/SB118981435771628219>. (Letöltés dátuma: 2021. 03.14.)
- Csepel.info (2010. július 25.). *Az IMF behajtóként viselkedik - interjú Dean Baker közgazdásszal.* <http://csepel.info/?m=201007&paged=5> (Letöltés dátuma: 2021.03.22.)
- Dehaven-Smith, L. (2013). *Conspiracy Theory in America.* University of Texas Press.

- Drábik, J. (2003). *Uzsoracivilizáció II. A kamatkapitalizmus új világrendje*. <http://mek.niif.hu/06800/06897/html/0308.htm>. (Letöltés dátuma: 2021.03.22.)
- Friedman, M. (1986). *Infláció, munkanélküliség, monetarizmus*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Galbraith, J. K. (1970). *Az új ipari állam*. Közgazdaság és Jogi Könyvkiadó.
- Hamvas, B. (1983): Krízis és katarzis. In Szigethy, G. (szerk.), *A világválság* (pp. 34-62). Magvető Könyvkiadó.
- Hamvas, B. (1992). *Patmosz II. Életünk Könyvek*.
- Kennedy, J. F. (1961. április 27.). *The President and the Press*. Beszéd. John F. Kennedy Presidential Library and Museum. <https://www.jfklibrary.org/archives/other-resources/john-f-kennedy-speeches/american-newspaper-publishers-association-19610427>. (Letöltés dátuma: 2021. 03. 14.)
- Keynes, J. M. (1920). *A béke gazdasági következményei*. Révai Kiadó.
- Keynes, J. M. (1965). *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Keynes, J. M. (1931). *Essays in Persuasion*. Economics Network. https://www.economicnetwork.ac.uk/archive/keynes_persuasion/ (Letöltés dátuma: 2021.03.17.)
- Korten, D. C. (1998). Élet a tőke uralma után. *Kovács, II (3) 3-15*. kovasz.uni-corvinus.hu/kov4/korteahu.html (Letöltés dátuma: 2021.03.21.)
- Krugman, P. (2012). *Elég legyen a válságból! MOST!* Akadémiai Kiadó.
- Lietaer, B., Arnsperger, C., Goerner, S., & Brunnhuber, S. (2015). *Pénz és fenntarthatóság: A hiányzó láncszem*. Image Kft.
- Lowenstein, R. (2013. június 22.). The Federal Reserve's Framers Would Be Shocked. *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2013/06/23/business/the-federal-reserves-framers-would-be-shocked.html>. (Letöltés dátuma: 2021. 03. 19.)
- Lordon, F. (2010. augusztus). *Az államadósság újraállamosításáról, avagy fordítsuk vissza a pénzügyi globalizációt!* Le Monde Diplomatique. Magyar Kiadás. <https://www.magyardiplo.hu/2010-augusztus/232-az-allamadossag-ujraallamositasarol-avagy-forditsuk-vissza-a-penzuegyi-globalizaciot>. (Letöltés dátuma: 2021.03.02.)
- McFadden, L. T. (1932. június 10.). *Speech in the House of Representatives*. Facsimile of the Congressional Record, 1932, pages 12595 and 12596. Citizens for Better Government. www.afn.org/~govern/mcfadden_speech_1932.html. (Letöltés dátuma: 2021.03.17.)
- Magyar Nemzeti Bank (2016. december 21.). *A Deutsche Bank felemelkedése és hanyatlása*. <https://www.mnb.hu/letoltes/a-deutsche-bank-felemelkedese-es-hanyatlasa.pdf>. (Letöltés dátuma: 2021. 03.17.)
- Mill, J. S. (1980). *A szabadságról – Haszonelvűség*. Magyar Helikon Könyvkiadó.
- Perkins, J. (2006). *Egy gazdasági bérgyilkos vallomása*. Ráció Könyvkiadó.
- Pokol, B. (2004). Jegyzetek a transzatlanti uralmi rend kiépüléséről. *Jogelméleti Szemle, 2004(2)*. jesz.ajk.elte.hu/pokol18.html. (Letöltés dátuma: 2021. 03. 12.)
- Pokol, B. (2014). Globális uralmi rend és állami szuverenitás. *Jogelméleti Szemle, 2014(1)* szám. 105-129.
- Polányi, K. (2004). *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei. Második, javított kiadás*. Napvilág Kiadó.
- Qigley, C. (1965). *Tragedy and Hope: A History of the World in Our Time*. Macmillan Press.
- Ricardo, D. (1940). *A közgazdaság és adózás alapelvei*. Magyar Közgazdasági Társaság Kiadása.
- Rodrik, D., & World Bank (2006). Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's "Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform". *Journal of Economic Literature, 44(4)*, 973-987.
- Stiglitz, J. E. (2002). *Globalisation and Its Discontents*. W. W Norton&Company.
- Stiglitz, J. E. (2003). *A globalizáció és visszasságai*. Napvilág Kiadó.
- Stiglitz, J. E. (2004). Előszó a 2001. évi kiadáshoz. In Polányi, K. *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei* (pp. 9-20). Napvilág Kiadó.
- Stiglitz, J. E. (2008a). *The End of Neo-liberalism?* Project Syndicate. <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-end-of-neo-liberalism?barrier=accesspaylog>. (Letöltés dátuma: 2021. 03.17.)
- Stiglitz, J. E. (2008b). Is there a Post-Washington Consensus? In Serra, N. & Stiglitz, J. E. (Eds.), *The Washington Consensus Reconsidered: Towards a New Global Governance* (pp. 41-56.) Oxford University Press.

- Varga, J. (2012). Az iszlám bankrendszer szerepe a pénzügyi stabilitás helyreállításában. *A Virtuális Intézet Közép-Európa Kutatására közleményei* 4:(1), 121-132.
- Varga, J., Gáspár, B. V. K. (2020). A kriptopénzek szerepe a pénzügyekben. In Koponicsné Györke, D., Kürthy, G., Parádi-Dolgos, A., & Varga, J. (szerk.), *A pénzügyi szektor aktuális kérdései Magyarországon a XXI. század elején* (pp. 431–450). Kaposvár Egyetem.
- Wapshott, N. (2014). *Keynes és Hayek*. Napvilág Kiadó.
- Williamson, J. (2009). Short History of the Washington Consensus. *Law and Business Review of the Americas*, 15(3), 7-23. <https://scholar.smu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1381&context=lbra>. (Letöltés dátuma: 2021.03.14.)
- Wilson, W. (1913). *The New Freedom*. Doubleday Page & Company.